

- Ο τίτλος είναι μια μεταφορά (παραπέμπει στο θεσπέσιο θέαμα όπου η κοπέλα κολυμπάει γυμνή στο φεγγαρόφωτο) και επιβεβαιώνεται στο κυρίως επεισόδιο του διηγήματος (παρακολούθηση από τον νεαρό βοσκό της Μοσχούλας που κολυμπάει και παρ' ολίγον να πνιγεί) όπου η λέξη «όνειρο» επαναλαμβάνεται επτά φορές (σ. 173, 174, 177)¹ και δηλώνει είτε την ομορφιά του σώματος της κόρης είτε την αίσθηση επαφής και της σωτηρίας της από τον αφηγητή. Η λέξη *όνειρο*, επίσης, μας παραπέμπει στην ονειρική διάσταση του διηγήματος και επί πλέον στο δίδυμο *άνθρωπος – φύση* που χαρακτηρίζει όλο το έργο του συγγραφέα και ιδίως τα σκιαθίτικα διηγήματά του. Αυτή του η επιμονή έχει σχέση και με τα βιώματά του, αφού έζησε κοντά στην φύση και επιστρέφει στο νησί του (συχνά, και οριστικά —με το τέλος του) αλλά και με το ότι ο Παπαδιαμάντης είναι συγγραφέας με έντονο το δραστησκευτικό στοιχείο στο έργο του: η φύση και ο άνθρωπος είναι δημιουργήματα του Θεού και μπορούν να έχουν (ή επιβάλλεται να έχουν) εξέχουσα θέση, ισότιμη στα κείμενά του και βέβαια να αλληλεξαρτώνται.
- Το διήγημα ανήκει στο ποιμενικό είδος (: ειδυλλιακή ζωή σε εξιδανικευμένο φυσικό περιβάλλον) αφού κύριο χαρακτηριστικό του είναι η ζωή ενός νεαρού βοσκού. Οι αρχαίες καταβολές του είδους βρίσκονται στα *Ειδύλλια* του Θεόκριτου (: ρεαλιστικό φυσικό περιβάλλον αναπλάσμενο από μνήμες της παιδικής ηλικίας) και στις *Εκλογές* του Βιργίλιου (: εξιδανικευμένο φυσικό περιβάλλον, η μυθική Αρκαδία, και αλληγορικό² περιεχόμενο).
- Ο χαμένος παράδεισος και η νοσταλγία επιστροφής σ' αυτόν αποτελεί έναν αρχετυπικό μύθο (πρότυπο, πρωτότυπο) όπως αυτός του Χρυσού Αιώνα στον Ησίοδο και τον Οβίδιο (μια πρώιμη εποχή στην ζωή του κόσμου, όπου όλα ήταν τέλεια: δεν χρειάζονταν νόμοι, επικρατούσε διαρκής ειρήνη, ήταν εύκολη η καλλιέργεια της γης, υπήρχε ευφορία καρπών και προϊόντων, η άνοιξη ήταν αιώνια). Κατ' ανάλογο τρόπο μπορούμε να εννοήσουμε και την Εδέμ, τον Παράδεισο της Αγίας Γραφής.
- Το «όνειρο» έχει και λυτρωτικές και θασανιστικές επιπτώσεις στον αφηγητή. Μην ξεχνούμε ότι πρόκειται για ανέφικτο, αδιέξοδο έρωτα.
- Το ονειρικό στοιχείο έχει σημαντική θέση στο κείμενο επειδή το διήγημα στηρίζεται στην σύγκρουση μεταξύ ονείρου και πραγματικότητας.
- Η πραγματικότητα είναι η βάση του κειμένου (ο ώριμος αφηγητής ζει και κινείται μέσα στην πραγματικότητα και από αυτήν παίρνει αφορμή να μας αφηγηθεί την ιστορία του). Η ψυχική ανάγκη να δραπετεύσει από ένα πειστικό παρόν φθοράς και υπαρξιακής αποτυχίας, τον οδηγεί στην εξιδανίκευση του παρελθόντος έτσι ώστε να μοιάζει με επίγειο παράδεισο. Ο ιδανικός αυτός κόσμος δεν είναι ούτε υπήρξε ποτέ πραγματικός αλλά ουσιαστικά αποτελεί την εκπλήρωση μιας ευχής (φροῦδικός όρος). Από αυτήν την άποψη μπορεί να δικαιολογηθεί και ο τίτλος του διηγήματος: ο ονειρικός κόσμος είναι η περιοχή εκείνη της ψυχικής ζωής, όπου κινούνται και εκφράζονται οι επιθυμίες. Ύπ' αυτήν την προοπτική δεν είναι τυχαίο ότι ο ίδιος ο ήρωας του διηγήματος εκφράζει ευχή με την φράση που κλείνει το κείμενο, «Ω ! ἄς ἤμην ἀκόμη βοσκός εἰς τὰ ὄρη...».
- Τα ονειρικό στοιχείο επίσης προσδίδει στο διήγημα ποιητική λειτουργία. Στην ποιητική λειτουργία πρωτεύοντα ρόλο έχει η γλώσσα και τα τεχνάσματα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Το πιο αναγνωρίσιμο χαρακτηριστικό της ποίησης είναι ο ρυθμός, η ρυθμι-

¹ Βλ. και «όνειρώδης ανάμνηση» στην σ. 178.

² Η αλληγορία είναι το φαινόμενο κατά το οποίο εννοούμε διαφορετικά πράγματα από εκείνα που γράφουμε (όπως για παράδειγμα στους μύθους, τις παροιμίες, τα γνωμικά, τα αινίγματα). Για τα σχήματα λόγου ξεφυλλίστε το *Λεξικό λογοτεχνικών όρων* ή ανατρέξτε στις σελίδες 168-181 του *Συντακτικού της νέας ελληνικής γλώσσας* που είχατε στο Γυμνάσιο.

κότητα που εδώ κατορθώνεται με τις ηχοποιητικές λέξεις, τις παρηχήσεις, τις επαναλήψεις και βεβαίως με το τριμερές ασύνδετο σχήμα. Τα επίθετα, οι παρομοιώσεις, οι διακειμενικές αναφορές (*Βίβλος - Άσμα άσμάτων, λαϊκές παραδόσεις, μυθολογία*), η αοριστία και η κυκλικότητα του χρόνου, η αντιπαράθεση στοιχείων καθολικότητας (φύση-πολιτισμός / παρελθόν-παρόν / ευτυχία-δυστυχία) που υπερβαίνουν κάθε ατομικότητα, συμβάλλουν ομοίως στην ποιητική λειτουργία του κειμένου.

- Ολόκληρο το διήγημα περικλείεται σε εισαγωγικά και στο τέλος του βλέπουμε την ένδειξη (*Διά τήν αντιγραφήν*) Α. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ. Έτσι, το διήγημα παρουσιάζεται ως γραπτή εξομολόγηση κάποιου ανώνυμου άντρα, την οποία ο Παπαδιαμάντης αντέγραψε και την παρέδωσε να δημοσιευτεί στο περιοδικό *Παναθήναια* το 1900. Πρόκειται για το συμβατικό ρεαλιστικό τέχνασμα της «αντιγραφής»³ που λειτουργεί με δυο τρόπους: προσδίδει στο πλασματικό κείμενο την αξία της εξομολόγησης ενός υπαρκτού προσώπου και διαφοροποιεί τον Παπαδιαμάντη από τον πρωτοπρόσωπο αφηγητή-ήρωα του διηγήματος. Με άλλα λόγια, υπάρχει ένας αφηγητής-αντιγραφέας, ο Παπαδιαμάντης, και ο κυρίως αφηγητής, ο ανώνυμος συγγραφέας που γράφει προσωπικές αναμνήσεις από την νεανική του ηλικία που εξομολογείται γραπτώς. Παρατηρούμε ότι η αφήγηση γίνεται σε πρώτο πρόσωπο και ότι ο αφηγητής δεν μετέχει απλώς στην ιστορία που αφηγείται (ομοδιηγητικός) αλλά είναι και πρωταγωνιστής: η αφήγηση λέγεται αυτοδιηγητική και ο αφηγητής αυτοδιηγητικός.
- Το διήγημα κατατάσσεται από τους μελετητές στα αυτοβιογραφικά διηγήματα του Παπαδιαμάντη. Σε αυτά δηλαδή που θεωρούνται ότι μας δίνουν πληροφορίες για την ζωή του συγγραφέα ή τουλάχιστον μας βοηθούν να καταλάβουμε ποιος ήταν / την προσωπικότητά του. Εδώ, η δηλωμένη διάκριση ανάμεσα στο πραγματικό πρόσωπο του συγγραφέα και του πλασματικού προσώπου του ήρωα, υπονομεύεται από το ότι κάποιες ιδιότητες και χαρακτηριστικά του πρωτοπρόσωπου αφηγητή-ήρωα του διηγήματος ταυτίζονται με ορισμένα δεδομένα που έχουμε για την ζωή του ίδιου του Παπαδιαμάντη (πατέρας ιερέας, εκκλησιαστική παιδεία, ψάλτης ο ίδιος / η αγάπη του για την φύση και η γνώση της νησιωτικής ζωής / δυσφορία για την ζωή στην Αθήνα και συνεχής μνήμη του νησιού του). Είναι απολύτως φυσικό να ενσωματώνει ο συγγραφέας στο κείμενό του στοιχεία από τις εμπειρίες του. Τελικά όμως, εκείνο που έχει αξία για την κατανόηση του κειμένου δεν είναι το αφηγηματικό υλικό που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας (και η προέλευσή του) αλλά η συνολική σύνθεση. Αυτή αποτελείται από επιλεγμένο αφηγηματικό υλικό, οργανωμένο με καθορισμένη διάρθρωση, ώστε να παράγει συγκεκριμένο νόημα.
- Ο χρόνος του διηγήματος κινείται μεταξύ παρόντος (στον πρόλογο δηλαδή, σ. 161-162 και στον επίλογο, σ. 178) και παρελθόντος (όλο το υπόλοιπο διήγημα). Στο παρόν, ο αφηγητής και ο ήρωας συμπίπτουν: αυτός που μιλάει και αυτός που βλέπει είναι ο σαραντάρης δικηγόρος, ο ώριμος άνθρωπος (παντογνώστης αφηγητής μηδενική εστίαση) που τα ξέρει και τα λέει όλα —έχοντας πάρει απόσταση από τα γεγονότα εκείνου του καλοκαιριού. Στο παρελθόν (κυρίως μέρος του διηγήματος), παρότι πάντοτε αφηγείται ο ώριμος αφηγητής, δεν βλέπει πάντοτε αυτός αλλά η οπτική παραχωρείται και στον νεαρό βοσκό. Ο ώριμος αφηγητής δηλαδή, δεν βλέπει όλα τα πράγματα και όλες τις καταστάσεις εκείνου του καλοκαιριού με την ματιά του σαραντάρη ενήλικα. Οι αφηγηματι-

³ Μια άλλη ρεαλιστική σύμβαση είναι η παράθεση της χρονολογίας «187...». Από την μια μεριά ενισχύει την αληθοφάνεια του διηγήματος αφού μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε το συμβάν μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο ενώ από την άλλη αποτρέπει τους αναγνώστες του 1900 ιδίως, από την πλήρη ταύτιση προσώπων και γεγονότων. [Για εμάς, σήμερα, φαίνεται λίγο ακατανόητο αλλά είναι συνηθισμένο φαινόμενο στην ρεαλιστική πεζογραφία (των τελών) του 19ου και (των αρχών) του 20ού αιώνα].

κές φωνές εναλλάσσονται, η εστίαση γίνεται από μηδενική (βλέπει ο μεγάλος) εσωτερική (βλέπει ο μικρός): ο αφηγητής παρουσιάζεται να μην τα ξέρει όλα, παρ' ότι είναι ο ίδιος, ο μεγάλος, αφηγητής αλλά ταυτίζεται με την προοπτική του ήρωα: βλέπει τα πράγματα σαν να είναι τώρα ο νεαρός βοσκός: ξέρει/λέει μόνο όσα βλέπει ο μικρός ήρωας, και τίποτε παραπάνω (ενώ εμείς γνωρίζουμε ότι αυτός ο άνθρωπος τώρα που τα γράφει είναι μεγάλος και τα γνωρίζει βεβαίως όλα αυτά). Η εναλλαγή της εστίασης είναι σημαντική καθώς αναδεικνύει τα διλήμματα του νεαρού βοσκού (βασικό θέμα στο διήγημα), εντείνει την αγωνία για την έκβαση της ιστορίας και το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

- Ο αφηγητής είναι πειστικός και η ιστορία αληθοφανής. Η εναλλαγή της εστίασης συντελεί στην πειστικότητα του αφηγητή. Ο ώριμος αφηγητής παρεμβαίνει αναλύοντας τις σκέψεις και τα συναισθήματα του βοσκού, έτσι ώστε οι ενέργειές του να είναι λογικές και αληθοφανείς. Όταν πάλι, βλέπει ο βοσκός παρουσιάζοντας το άγχος, τα διλήμματα, τον θαυμασμό του, η αφήγηση γίνεται ρεαλιστική και γεμάτη ένταση.
- Ο κόσμος του διηγήματος είναι εξωτερικός (: φυσικό περιβάλλον: δράση των προσώπων) και εσωτερικός (: ψυχολογική κατάσταση του ήρωα).
- Ο πρόλογος αποτελεί την πρώτη εισαγωγή του διηγήματος και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί με τον αφηγηματικό όρο «πρόληψη» που σημαίνει την ανάκληση εκ των προτέρων ενός γεγονότος που θα διαδραματιστεί αργότερα στην αφήγηση. Διαφορετικά, μπορούμε να πούμε ότι στον πρόλογο έχουμε περιληπτική αφήγηση των σημαντικότερων γεγονότων της ζωής του αφηγητή, έτσι ώστε στο κύριο μέρος να δικαιολογείται η επανάληψη της εισαγωγής αφού τότε αρχίζει η λεπτομερής εξιστόρηση των γεγονότων εκείνου του καλοκαιριού. Στον πρόλογο μας δίνονται επίσης οι δυο αντιθετικοί θεματικοί άξονες του διηγήματος:

βοσκός	φύση	ελευθερία	ευτυχία
προλύτης	πόλη	καταπίεση	δυστυχία

- Ο διάλογος ως αφηγηματική τεχνική είναι σχεδόν ανύπαρκτος στο διήγημα. Η παρουσία του νεαρού βοσκού είναι σχεδόν αλεκτική (δεν μιλάει σχεδόν καθόλου δηλαδή). Αντίθετα παρατηρούμε να κυριαρχεί η περιγραφή (: αναπαράσταση με λόγια του φυσικού περιβάλλοντος, της Μοσχούλας, της κορυφαίας σκηνής του διηγήματος). Ενώ στην αφήγηση, στην εξιστόρηση ενός συμβάντος ο χρόνος κυλάει (τρέχει) στην περιγραφή έχουμε παύση, σταμάτημα του χρόνου. Οι χαρακτηριστικές εκτενείς περιγραφές του αναστέλλουν την δράση και εδώ που η δράση είναι ελάχιστη, οι περιγραφές ενισχύουν την στατικότητα του εξιδανικευμένου, του παραδείσιου περιβάλλοντος μέσα στο οποίο τοποθετείται όλη η ιστορία (τι ταχύτητα να υπάρχει στον παράδεισο! —άλλο ένα δρασησκευτικό στοιχείο στο διήγημα). Ο Παπαδιαμάντης είναι σπουδαίος στις περιγραφές του. Αυτό σχετίζεται άμεσα με το ότι είναι ρεαλιστής συγγραφέας, ερωτεύεται το συγκεκριμένο και το αποδίδει πιστά (αναπαράσταση) ώστε η περιγραφή να γίνεται με μεγάλη λεπτολογία και δρασησκευτική τυπικότητα. Ακόμη, η αγάπη του για την φύση δεν μπορεί να αποδοθεί παρά με την περιγραφή: δεν ταιριάζει άλλο αφηγηματικό μέσο. Στις περιγραφές του εκδηλώνεται με όλη τη την ένταση η ποιητικότητα της γλώσσας του. Μεταδίδονται έτσι οι αναγκαίες ρεαλιστικές πληροφορίες για το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν, κινούνται και δρουν οι χαρακτήρες. Πολλές φορές, όπως εδώ βέβαια, η εξωτερική εικόνα της φύσης περιγράφεται με βάση την αναλογία προς την ψυχική κατάσταση του ήρωα: ο ήρωας έχει μια ευφρόσυνη (ή παραδείσια) διάθεση, και η φύση περιγράφεται με ανάλογο τρόπο.

- Εδώ, οι περιγραφές γίνονται από τον αφηγητή και με την προοπτική του νεαρού ήρωα, αναφέρονται δηλαδή ως δικά του βιώματα. Μ' αυτήν την επινόηση ενισχύεται η αληθοφάνεια της αφήγησης και εξορκίζεται το σφάλμα του νεκρού χρόνου για το προχώρημα της ιστορίας.
- Για την σχέση του Παπαδιαμάντη με την φύση, διαβάστε στην σ. 343 το απόσπασμα του Κυριάκου Πλησή. Για το ότι ο σημαντικός ρόλος της φύσης σε ένα λογοτεχνικό κείμενο, όπως εδώ, (μαζί με το κυρίαρχο μοτίβο του ανέφικτου έρωτα) παραπέμπει στον ευρωπαϊκό ρομαντισμό, διαβάστε το απόσπασμα της Ελισάβετ Κωνσταντινίδου στην σ. 342 του βιβλίου σας.
- Η ένδετη ιστορία (εγκιβωτισμένη αφήγηση) του Σισώη (ο οποίος σχηματικά: ήξερε γράμματα – υπήρξε πετυχημένος δάσκαλος· ερωτεύτηκε και νυμφεύτηκε γυναίκα και απέκτησε παιδιά· ήταν καλόγερος) εξηγεί την αίσθηση αποτυχίας του σαραντάρη δικηγόρου και λειτουργεί αντιθετικά προς την κύρια ιστορία αφού στον ήρωα συνέβησαν τα άκρως αντίθετα από ό,τι στον Σισώη. Κοινά σημεία μπορούν να θεωρηθούν η μόρφωση (δεν οδηγεί στην επιτυχία/ευτυχία τον αφηγητή) και η γενναιότητα που έδειξε ο βοσκός για την σωτηρία από πνιγμό της Μοσχούλας (δεν οδηγεί σε σχέση: γάμο - τεκνοποιία). Η ιστορία του Σισώη μπορεί να θεωρηθεί και μια κυκλική ιστορία: σωτηρία – απώλεια – σωτηρία. Ακόμη αυτή η εγκιβωτισμένη αφήγηση (= η αφήγηση που παρεμβάλλεται μέσα στην αφήγηση) έχει αναλογίες με την ιστορία του ήρωα: παρουσιάζεται η διατάραξη μιας αρχικής κατάστασης από ένα «πειρασμό» και η δημιουργία μιας νέας κατάστασης. Τι την χρειάζεται το διήγημα την ένδετη αυτήν ιστορία; Αν δεν αρκεί κάποια από τις παραπάνω αναφορές δείτε την ως μια διαρκή ερωτική υπόμνηση: ο έρωτας του Σισώη ήταν αποτελεσματικός, γεύτηκε την ζωή και εν τέλει επέστρεψε πάλι κοντά στην φύση.
- Η πορεία της πλοκής του μύθου (της υπόθεσης δηλαδή) στο διήγημα: Αρχικά, στο κύριο μέρος μας δίνονται οι αναγκαίες πληροφορίες για τον χώρο μέσα στον οποίο θα συντελεστεί η ιστορία. Η δέση του μύθου αρχίζει με την ομωνυμία της Μοσχούλας-κόρης και Μοσχούλας-κατσίκας χάρη στην οποία γνωρίζονται οι δυο νέοι. Η περιπέτεια αρχίζει με το μπάνιο του βοσκού και την εμφάνιση της Μοσχούλας. Στην κλιμάκωση της δράσης συντελούν το βέλασμα της κατσίκας, ο τρόμος της Μοσχούλας όταν βλέπει τον βοσκό και ακόμη περισσότερο όταν βλέπει την θάρκα και στην κορύφωσή της η βύθιση της Μοσχούλα και η βουτιά του βοσκού να την σώσει. Ο μύθος οδηγείται στην λύση του όταν ο βοσκός ανασύρει την Μοσχούλα από τον βυθό, της προσφέρει τις πρώτες βοήθειες για να αναπνεύσει. Την οριστική λύση την διαβάζουμε στον επίλογο «ή Μοσχούλα έζησε, δεν άπένθανε».
- Για την γλώσσα στην πεζογραφία του Παπαδιαμάντη διαβάστε το απόσπασμα του Τέλλου Άγρα στις σ. 344-345 του βιβλίου σας και γενικά να έχετε κατά νου τα εξής: στις περιγραφές και στις λυρικές παρεκβάσεις χρησιμοποιεί την αμιγή καθαρεύουσα στην αφήγηση η καθαρεύουσα είναι πιο χαλαρή, πιο ζεστή και μπορεί να χαρακτηριστεί «μικτή», ενώ στους διαλόγους χρησιμοποιεί την ομιλουμένη γλώσσα.
- Να παρατηρήσετε ότι χριστιανικά στοιχεία συμπλέκονται με παγανιστικά (: προχριστιανικά, «ειδωλολατρικά». Α) Παλαιά Διαθήκη: «Δευτερονόμιο», «Παροιμίες», «Ώσμα ασμάτων», Εύα⁴. Καινή Διαθήκη: γεωργός, άμπελος, χήρα, καλός ποιμήν, απολωλός πρόβατο· μοναχοί, εκκλησιαστική παιδεία, γλωσσικές επιδράσεις Β) η φύση περικλείει υπερφυσικές δυνάμεις: «σειρήν» και «νηρηίς» η Μοσχούλα: «σατυρίσκος» ο νεαρός

⁴ Προσέξτε επίσης ότι δεν αναφέρονται γονείς του νεαρού βοσκού, η Μοσχούλα δεν έχει φυσικούς γονείς αλλά θετό πατέρα. Πρόκειται για δυο παιδιά του Θεού μέσα στον Παράδεισο.

βοσκός. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η ισορροπία του παγανιστικού κόσμου, όπου η επαφή με το θείο είναι φυσική και αυθόρμητη, διαταράσσεται με την εμφάνιση των απαγορεύσεων και των εντολών της χριστιανικής ηθικής (για παράδειγμα, η λέξη «πειρασμός» που είναι συνώνυμο του διαβόλου αναφέρεται στην Μοσχούλα). Η σύγκρουση των δυο κόσμων αποτυπώνεται στην ενοχή του ήρωα, τον δισταγμό και τον διχασμό του.

- Ηθογραφικά⁵ στοιχεία του διηγήματος: σκηνές της καθημερινής ζωής και συμπεριφοράς των ανθρώπων, εξιδανίκευση του φυσικού τοπίου (της υπαίδρου). Ωστόσο ενσωματώνονται στο διήγημα, στην αρχή του ιδίως, και σημεία που ακυρώνουν το ωραιοποιημένο σκηνικό: ο κόπος της καλλιέργειας, οι παρανομίες των αγροφυλάκων, οι αδικίες εις βάρος της φτωχής χήρας. Αυτά τα σημεία μπορούν να ονομαστούν ρεαλιστικά ή ακόμη πιο συγκεκριμένα, νατουραλιστικά επειδή δείχνουν την «άσχημη» / «δύσκολη» όψη της ζωής. Από την άλλη μεριά διαπιστώνουμε ότι ο συγγραφέας ψυχογραφεί τον ήρωά του καθώς βλέπουμε τις σκέψεις του, τα συναισθήματά του, τους δισταγμούς και τις εσωτερικές συγκρούσεις του.
- Ο αφηγητής-ήρωας είναι ανώνυμος και τα μόνα ονόματα του διηγήματος είναι Σισώης, Μόσχος, Μοσχούλα (και για άνθρωπο και για ζώο). Ο κυρ-Μόσχος περιγράφεται αρνητικά ως εκπρόσωπος της πλουτοκρατίας και η ομωνυμία με την κόρη του εκτός από απλή συνήθεια υιοθεσίας μπορεί να θεωρηθεί ότι προσδιορίζει και την ταυτότητά της και την αντίθεσή της εν τέλει με τον κόσμο του νεαρού βοσκού. Η ομωνυμία κόρης και ζώου οφείλεται στην όμοια εξωτερική εμφάνιση και συμπεριφορά της μιας και της άλλης. Η κατσίκια λειτουργεί ως υποκατάστατο των αισθημάτων που δεν μπορεί να εκδηλώσει ο βοσκός προς την Μοσχούλα και τα προβάλλει στο ζώο, και αν, τέλος, δεν είχαν το ίδιο όνομα, δεν θα δινόταν η ευκαιρία της πρώτης γνωριμίας /επαφής τους⁶. Να παρατηρήσετε ότι η παρουσία της μιας αποκλείει την παρουσία της άλλης και στο τέλος, η σωτηρία της μιας σημαίνει τον θάνατο της άλλης. [Αν μπορούμε να ετυμολογήσουμε το μοναχικό όνομα «Σισώης» από την λέξη «σίσιων (ο)», φυτό που οι σπόροι του χρησίμευαν ως άρωμα και ως φάρμακο τότε οι συνδηλώσεις είναι εκπληκτικές: Σισώης – Μόσχος – Μοσχούλα (ονόματα που «ευωδιάζουν» και μας παραπέμπουν στο εξιδανικευμένο περιβάλλον του διηγήματος): Σισώης – φάρμακο (η ιστορία του γενικώς είναι θεραπευτική, αφού «αμάρτησε» και κατόπιν «σωθήκε» / επέστρεψε στην φυσική ζωή και σε σχέση με τον αφηγητή: δεν φαίνεται να του προκαλεί πόνο η αναφορά στον Σισώη, το αντίθετο μάλιστα!)].
- Κυκλικό σχήμα στο διήγημα: ίδια φράση στην αρχή, ίδια στο τέλος (ακόμη: επανεμφάνιση και του Σισώη και του σχοινιού!). Μια πρόχειρη ερμηνεία μπορεί να είναι η εξής: η ιστορία ολοκληρώθηκε, έκλεισε ο κύκλος της αφήγησης. Αφού όμως βρισκόμαστε μέσα σε ένα ειδυλλιακό φυσικό περιβάλλον και γνωρίζουμε ότι ο φυσικός χρόνος είναι κυκλικός (εποχές, ημέρα-νύχτα, ήλιος-σελήνη) αυτή η κυκλικότητα επιβάλλεται να αποτυπωθεί και στο κείμενο. Άλλη ερμηνεία: με το τέλος ξαναγυρίζουμε στην αρχή, επομένως η ιστορία ξαναρχίζει, συνεχίζεται και δεν τελειώνει ποτέ. Πώς δεν τελειώνει; Αυτό που ζει ο ήρωας του διηγήματος είναι μια συνηθισμένη κατάσταση για τους νέους κάθε εποχής. Διαβάστε το εξής απόσπασμα: «Το διήγημα Όνειρο στο κύμα αποτελεί ένα εξαίρετο κείμενο για τους μαθητές της τελευταίας τάξης του Λυκείου. Η πολυπλοκότη-

⁵ Το ηθογραφικό διήγημα ή μυδιστόρημα (1880 περίπου και εξής), περιγράφει την ελληνική ύπαιθρο με τις τοπικές παραδόσεις, τους απλοϊκούς ανθρώπους, τα ήθη και τα έθιμά τους.

⁶ Σημειώστε επίσης ότι το βέλασμα της κατσίκας είναι ένα δραματικό απρόοπτο που δίνει άλλη τροπή στην υπόθεση του διηγήματος: ο βοσκός αποκαλύπτεται και η κοπέλα φράζεται.

τά του διδάσκει και ωθεί τους μαθητές να καταγράψουν νοητικά σε παράλληλες στήλες και, κυρίως, να αποδεχθούν συγχρονικά αντιφατικές πληροφορίες, όπως συγκάλυψη/αποκάλυψη ή επιθυμία/απόδοση. Αυτό είναι ένα μάθημα χρήσιμο ακόμα και για εκείνους που ουδέποτε θα ξαναδιαβάσουν λογοτεχνία στη ζωή τους. Αλλά το σπουδαιότερο είναι ότι παρέχει ένα εξάισιο παράδειγμα της πολυπλοκότητας και της αντιφατικότητας του ανθρώπου: θα βοηθήσει τους ιδεολόγους και άτεγκτους στην αγνότητά τους νέους να αποδεχτούν κάπως την καταπιέζουσα τάξη, γονείς και δασκάλους, και –το σημαντικότερο– ν’ αποδεχτούν τις κάποιες αντιφάσεις του ίδιου του εαυτού τους» (Σ. Ν. Φιλίππιδης).

- Η νοσταλγία πάντως δεν συνιστά τόπο και γνωρίζουμε ότι είναι αδύνατο να επιστρέψει ο αφηγητής και στον χρόνο (στην νεανική του ηλικία) και στον χώρο (στο νησί). Τα αποσιωπητικά του τέλους δηλώνουν το ανολοκλήρωτο της επιθυμίας και την αδυναμία πραγματοποίησης της ευχής. Πολλά πράγματα τα ζούμε μόνο μια φορά και είναι αρκετή για να μας σημαδέψει και να τη θυμούμαστε πάντοτε.
- Το διήγημα διακρίνεται για τον λυρισμό του. Ο λυρισμός (η λυρικήτητα /τα λυρικά στοιχεία) σημαίνει ένα είδος γραφής όπου κυριαρχεί η έκφραση των προσωπικών συναισθημάτων, της υποκειμενικότητας με τρόπο ποιητικό. Εδώ η μουσικότητα, ο πρωτογονισμός και η αδωότητα, ο διχασμός μεταξύ παρόντος-παρελθόντος, η σύνδεση του υποκειμένου με τον κόσμο μπορούν να θεωρηθούν παραπάνω λυρικά χαρακτηριστικά, παρμένα από την διαδρομή του λυρισμού μες στους αιώνες. Δείτε το λήμμα «λυρισμός» στην σ. 107 του Λεξικού λογοτεχνικών όρων.
- Η πιο ωραία συμβολική προέκταση του διηγήματος αναφέρεται στην ερωτική διάσταση της θάλασσας⁷. Η συσχέτιση του νερού με την γυμνή γυναίκα είναι παγκόσμια και κατά τον Carl Jung (Καρλ Γιουνγκ: ελβετός ψυχίατρος και ψυχολόγος) η θάλασσα είναι προσφιλές σύμβολο για το ασυνείδητο, το οποίο εκ φύσεως θεωρείται δηλυσκό. Στο διήγημα, η θάλασσα είναι ο χώρος όπου ο ήρωας σμίγει έστω και στιγμιαία με την αγαπημένη του. Η στεριά τούς χωρίζει, αντιπροσωπεύει τον (απο)χωρισμό ενώ η θάλασσα τους ενώνει, αντιπροσωπεύει την ένωση. Η θάλασσα μεσολαβεί προσωρινά ανάμεσα στην επιθυμία του άντρα-νεαρού βοσκού και την απρόσιτη γυναίκα-Μοσχούλα, αντιπροσωπεύοντας ταυτόχρονα την φευγαλέα εκπλήρωση της επιθυμίας και την απελευθέρωση από τα δεσμά του χρόνου, του τόπου και της ηθικής. Μας ενδιαφέρει η συσχέτιση της θάλασσας με τον έρωτα, την έκσταση, την ιδεατή γυναίκα και το αίσθημα της αποδέσμευσης από τον χρόνο και τον χώρο, επειδή την συναντήσουμε και στον «Κρητικό» του Διονυσίου Σολωμού.
- Το εξιδανικευμένο, ειδυλλιακό ποιμενικό τοπίο (αρκαδικό), η απλότητα και φυσικότητα των προσώπων, η συχνή κυριαρχία του ενστίκτου, η απλή σκέψη.

Δημήτρης Βλαχοδήμος
Γενικό Λύκειο Έλευθερίου Βενιζέλου, Χανιά
vladispe@yahoo.gr

⁷ Μπορείτε να συσχετίσετε το υγρό στοιχείο με την δηλυσκότητα βασισμένοι /-ες και στις γνώσεις σας από το περσινό μάθημα της Φιλοσοφίας, και πιο συγκεκριμένα με την Προσωκρατική φιλοσοφία: στο νερό ανάγεται η αρχή του κόσμου σύμφωνα με την θεωρία του Θαλή ενώ στα αποσπάσματα του Αναξίμανδρου που αναφέρονται στην ζωογονία-ανθρωπογονία, η ζωή προέρχεται από το υγρό στοιχείο και έτσι ο άνθρωπος στην αρχή έμοιαζε πάρα πολύ με ψάρι.